

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 156 КК УКРАЇНИ

COMMON SYMPTOMS OF THE PERPETRATOR, UNDER ART. 156 OF THE CRIMINAL CODE

Фурса В.В.,

*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті на основі аналізу теоретичних положень кримінального права та емпіричного матеріалу автором досліджено питання загальних ознак суб'єкта, який скоїв злочин, передбачений ст. 156 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, розпусні дії, суб'єкт злочину, осудність, вік кримінальної відповідальності.

В статье на основе анализа теоретических положений уголовного права и эмпирического материала автором исследованы вопросы общих признаков субъекта, совершившего преступление, предусмотренное ст. 156 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: развращение несовершеннолетних, развратные действия, субъект преступления, вменяемость, возраст уголовной ответственности.

On the basis of theoretical analysis of the provisions of the criminal law and the empirical data studied by the author questions the common symptoms of the subject who has committed an offense under Art. 156 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: corruption of minors, indecent assault, perpetrator, sanity, age of criminal responsibility.

Актуальність теми. Тема статевих злочинів, а, зокрема, статевих злочинів проти неповнолітніх, і нині залишається актуальною. Вони становлять підвищену суспільну небезпеку, а положення про те, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує посиленої охорони і піклування, уже давно отримало загальне визнання. Внаслідок вчинення статевого злочину щодо неповнолітньої особи нерідко порушується її подальший нормальний фізичний і психічний розвиток. У таких осіб можуть формуватися неправильні, з моральної точки зору, уявлення про статеві стосунки, а згодом не виключена і деформація особистості. Також варто мати на увазі, що статевим злочинам властива висока латентність, тому зареєстровані випадки цієї категорії злочинів не відображають реальної дійсності.

Це значною мірою активізувало пошуки шляхів вдосконалення чинного законодавства в Україні. Прийнятий у 2001 році Кримінальний кодекс України (далі – КК України) розширив у ч. 2 ст. 156 склад злочину «розбещення неповнолітніх» кваліфікованими ознаками. Хоча законодавець і вносить позитивні зміни до вказаної статті, проте до цього часу виникають помилки при визначенні основних ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України.

Проблеми загальної кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості відображаються у роботах Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, Ю.М. Антоняна, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Л.П. Брич, В.В. Голіни, О.М. Джужи, О.О. Дудорова, О.О. Жижиленка, О.М. Ігнатова, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.В. Кузнецова, А.С. Лукаш, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, А.В. Савченка, О.О. Світличного, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, С.В. Чмута, Я.М. Яковлева та ін.

Мета статті – охарактеризувати загальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України, та виробити рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч.1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину може бути фізична особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Наявність двох ознак суб'єкта злочину, таких як вік і осудність, більшість учених-юристів вважають достатніми для притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності [1, с. 34]. Проте деякі науковці вважають ці ознаки недостатніми.

Так В.М. Трубніков вважає, що для повного й об'єктивного аналізу всіх сторін характерних особис-

тисних ознак людини, яка вчинила злочин, недостатньо тільки наявності двох ознак: осудності та віку. Для того щоб мати повне і всеосяжне уявлення про всі риси і властивості такої особи, потрібні знання про її інші психічні характеристики, що особливо важливо для встановлення причин і умов вчинення злочину (усіх його детермінант), а також наступного карально-виховного процесу [2, с. 114].

Ця точка зору є спірною, оскільки, по-перше, вік і осудність фізичної особи є найбільш значущими ознаками суб'єкта злочину для притягнення особи до відповідальності, по-друге, описати у Загальній частині КК України усі психічні та психологічні характеристики особи неможливо, по-третє, встановлення всіх психологічних та психічних характеристик ускладнить роботу по встановленню об'єктивної істини і призведе до збільшення термінів розслідування злочинів.

Ми погоджуємося з твердженням В.М. Трубнікова лише в частині, що при розкритті та розслідуванні злочинів необхідно збирати відомості про психічні особливості особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, оскільки вони розкривають причини та умови злочину, а також є важливими для подальшого процесу перевиховання особи. Проте для притягнення особи до кримінальної відповідальності вважаємо, що достатньо тільки таких ознак фізичної особи, як її вік і осудність.

Суб'єкт злочину являє собою правове поняття та визначає юридичну характеристику особи, яка вчинила злочин, вона обмежена тільки ознаками (фізична особа, вік, осудність), які необхідні для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та які складають лише невелику частину ознак особи [3, с. 270].

Сутність суб'єкта злочину як елемента складу злочину розкривається через зміст його ознак. До числа обов'язкових ознак суб'єкта належать:

- 1) характеристика особи як фізичної (а в деяких країнах – і як юридичної);
- 2) вік;
- 3) осудність.

Інші ознаки суб'єкта, які мають кримінально-правове значення, є факультативними та входять до змісту поняття «спеціальний суб'єкт».

Таким чином, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 156 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла певного віку.

Традиційно в Україні суб'єктом злочину визнається лише фізична особа. Зміст поняття «фізична особа» здається достатньо ясным, і в якості фізичної особи у правовідносинах виступає лише людина.

Так, у ст. 24 ЦК України зазначено, що людина є фізичною особою. Закон України «Про громадянство» у ст. 1 встановлює, що до фізичних осіб належать: громадяни України, іноземці й особи без громадянства. У ст.ст. 7 і 8 КК України так само визначено, що особами, які підлягають кримінальній відповідальності, можуть бути громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Наголосимо, що кримінальну відповідальність за розбещення неповнолітніх встановлено незалежно від гетеро- або гомосексуальної спрямованості розпусних дій, а отже, суб'єкт злочину може бути як однієї статі з потерпілим, так і різної.

Наступною ознакою суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України, є осудність.

Законодавець у ч.1 ст. 19 КК України дає таке визначення осудності: «осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність – це юридична передумова вини і кримінальної відповідальності. Тільки психічно здорова людина свідомо вибирає варіанти поведінки, здатна усвідомлювати те, що вона робить, а тому може відповідати за свої суспільно небезпечні діяння [4, с. 75]. Той факт, що особа здатна керувати своїми діями, підтверджує те, що особа ставить перед собою певну мету, прагне виконати поставлені завдання й отримати бажаний результат.

Кардинально протилежним поняттю осудності в науці кримінального права є поняття неосудності. Так, ч. 2 ст. 19 КК України визначає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності.

Неосудність – це стан особи, за якого вона не в змозі усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними внаслідок психічного захворювання або іншого хворобливого стану психіки. Неосудність в кримінальному праві є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності та застосування до неї примусового лікування.

У сучасному кримінальному праві виділяють медичний та юридичний критерії неосудності. Юридичний критерій включає у себе нездатність особи створити необхідне інтелектуальне та вольове відношення до діяння, що нею вчиняється. Медичний (біологічний) критерій визначається наївністю в особи стану розладу психічної діяльності (встановлюється медициною), яке є причиною наявності юридичного критерію.

У ч. 2 ст. 19 КК України встановлені чотири види психічних захворювань, які характеризують медичний критерій неосудності:

1. Хронічне психічне захворювання – це стійкий, такий, що тривало розвивається, розлад психічної діяльності, що має тенденцію до наростання хворобливих явищ. До хронічних захворювань відносять шизофренію, епілепсію, прогресуючий параліч, маніакально-депресивний психоз тощо.

2. Тимчасовий розлад психічної діяльності – це психічне захворювання, яке починається раптово, характеризується швидким розвитком, продовжується відносно недовго і, як правило, закінчується повним одужанням.

3. Недоумство (олігофренія) – це стійкий і такий, що характеризується неповноцінністю розумової діяльності, хворобливий стан психіки. Розрізняють три ступені недоумства: легкий (дебільність), середній (імбецильність), важкий (ідіотія).

4. Інший стан хворобливості психіки – це такий розлад психічної діяльності хворобливого характеру, який не

підпадає під ознаки названих вище трьох категорій, сюди можуть бути віднесені важкі форми психопатії, психастенії, аномалії глухонімих, важкі черепно-мозкові травми [4, с. 76-77].

Вищеперелічені медичні критерії неосудності охоплюють усі можливі випадки хворобливих розладів психічної діяльності людини.

Юридичний критерій неосудності включає такі ознаки, як:

- 1) інтелектуальна ознака, що має на увазі особу, яка фактично не могла віддавати собі звіт про свої противоправні дії у момент вчинення нею конкретного суспільно небезпечного діяння;

- 2) вольова ознака, що має на увазі особу, яка при вчиненні суспільного діяння не могла керувати своїми діями.

Для визнання особи неосудною закон про кримінальну відповідальність визначає як достатню наявність хоч б однієї з ознак медичного критерію і хоч б однієї з ознак критерію юридичного. Суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України, що здійснюється неосудною особою, не припускає наявності особливого психічного відношення особи у формі наміру або необережності (вини) і не визнається злочином. Особа ж, що вчинила таке суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності і покаранню [5, с. 51].

Отже, суб'єктом злочину розбещення неповнолітніх може бути лише фізична особа – громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка не має хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, усвідомлює протиправність своїх дій, керує ними та досягла віку кримінальної відповідальності.

Вік кримінальної відповідальності є останньою основною ознакою суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України.

Вік кримінальної відповідальності – це вік, з якого особа відповідно до норм кримінального права може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння. У кримінальному законодавстві більшості країн встановлюється певний мінімальний вік кримінальної відповідальності – певний вік, з якого особа вважається здатною усвідомлювати соціальну значимість усіх охоронюваних кримінальним правом об'єктів.

Питання про обрання певного мінімального віку кримінальної відповідальності в кожній країні та в кожний історичний період вирішується виходячи з діючих у даній проміжок часу політичних, соціальних, економічних, культурних та інших умов.

Натепер законодавець у ч. 1 ст. 22 КК України встановив, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. У ч. 2 ст. 22 КК України викладений вичерпний перелік суспільно небезпечних діянь, за які кримінальній відповідальності можуть підлягати особи у віці від 14 до 16 років. Розбещення неповнолітніх у перелік суспільно небезпечних діянь, за які кримінальній відповідальності можуть підлягати особи у віці від 14 до 16 років, не входить, а отже кримінальній відповідальності за злочин, передбачений ст. 156 КК України, підлягають лише особи, які досягли 16 років.

Проте в юридичній літературі висловлювалися пропозиції про підвищення віку суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України, до 18 років [6, с. 271].

О.О. Світличний, підтримуючи зазначену пропозицію, звертає увагу на те, що формування установок у сексуальній сфері в неповнолітніх віком від 16 до 18 років, як правило, є незакінченим. Для особи чотирнадцятирічного віку очевидною є однозначна заборона та караність насильницьких дій сексуального характеру. Однак неправомірно покладати на нього роль «контр-

олера статевої поведінки» іншого неповнолітнього одного з ним віку. Соціальний обов'язок статевого контролю може покладатися виключно на повнолітніх осіб. Крім того, з настанням вісімнадцятирічного віку питання про досягнення статевої зрілості особи не виникає. Хоча закон і не вимагає обов'язкової статевої зрілості суб'єкта зазначеного злочину, але притягнення до відповідальності підлітка, який здебільшого не досяг статевої зрілості, за розпусні дії щодо такого ж підлітка, який також не досяг статевої зрілості, важко визнати доцільним і обґрунтованим [7, с. 116].

Усвідомлювати суспільну небезпеку злочину проти неповнолітнього може лише дорослий. Крім того, якщо під кримінально-правовою охороною перебуває не лише статевая недоторканість, а й нормальний (у тому числі статевої) розвиток усіх учасників статевого зносин, то кожного з них треба визнавати потерпілим. Звідси випливає, що суб'єктом аналізованого злочину може бути лише повнолітня особа [6, с. 243].

Проте деякі вчені вважають, що підвищення віку кримінальної відповідальності є досить спірним і навряд чи буде сприяти ефективному запобіганню вчинення розпусних дій [8, с. 62].

Вважаємо, що положення про підвищення віку суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України, заслуговує схвалення та підтримки, оскільки лише повнолітня особа може повною мірою усвідомлювати всю суспільну небезпеку розпусних дій. У віці ж до 18 років відбувається лише психосексуальний розвиток особи.

Висновки. Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 156 КК України, є фізична особа – громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка не має хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, усвідомлює протиправність своїх дій, керує ними та досягла 16-річного віку. Питання віку кримінальної відповідальності за розбещення неповнолітніх в юридичній літературі є досить дискусійними та потребують подальшої наукової розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлов В.Г. Субъект преступления в уголовном праве (историко-правовое исследование). – СПб.: Герда, 1998. – 234 с.
2. Трубников В.М. Нове про суб'єкт злочину / В.М. Трубников // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2002. – Спецвипуск. – С. 112-115.
3. Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон, А.С.К., 2001. – 775 с.
5. Харченко В.Б. Уголовное право Украины. Общая и Особенная часть: Новое законодательство в вопросах и ответах: Конспект лекций. – Киев: Атика, 2002. – 351 с.
6. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: [наук.-практ. пос.] / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ, ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
7. Світличний О.О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх: дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.О. Світличний. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012. – 231 с.
8. Затона Р.Е. Уголовно-правовой и криминологический аспекты ответственности за половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим четырнадцатилетнего возраста: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Роман Евгеньевич Затона. – Саратов: СЮИ, 2000. – 200 с.